

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

With the support of

Diversity of
Cultural Expressions

SMJERNICE ZA RAZVOJ KULTURNIH I KREATIVNIH INDUSTRIJA U CRNOJ GORI

 IPER

Smjernice za razvoj kulturnih i kreativnih industrija u Crnoj Gori

Podgorica, decembar 2019.

 IPER
INSTITUT ZA PREDUZETNIŠTVO
I EKONOMSKI RAZVOJ

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

With the support of

Diversity of
Cultural Expressions

Sadržaj:

Uvodne napomene.....	06
1.Opšte smjernice za razvoj KKI u Crnoj Gori	08
2. Strukturni pogled na smjernice za razvoj KKI u Crnoj Gori.....	10
2.1. Ciljevi i svrha ekonomskih instrumenata razvoja KKI.....	11
2.2. Ciljevi i svrha idejno-vrijednosnih instrumenata razvoja KKI.....	12
2.3. Ciljevi i svrha pravno-administrativnih instrumenata razvoja KKI.....	13
2.4. Ciljevi i svrha organizacionih instrumenata razvoja KKI.....	14
3. Neke specifične smjernice za razvoj KKI u Crnoj Gori nastale kao rezultat terenskih istraživanja.....	16
4. Smjernice za razvoj KKI u Crnoj Gori koje se tiču procjene ekonomskih efekata.....	17
Literatura.....	18

Uvodne napomene

Izuzetno je teško definisati kreativnost. Naravno, nije i nemoguće pokušati. Jedan od najznačajnijih teoretičara kreativnosti u XX vijeku, britanski pisac i filozof mađarskog porijekla Artur Kestler možda je i ponajbolje uspio u tome. On, naime, u svojoj knjizi *Čin stvaranja*¹ pokušava da stvori jednu opštu teoriju o ljudskoj kreativnosti, tako što detaljno izlaže sličnosti i razlike vezane za kreativnost u oblasti humora, nauke i umjetnosti. U ovom kapitalnom djelu Kestler iznosi ideju o tome „da je kreativnost biosocijacija prethodno nepovezanih matrica“ i pri tom daje i analizu koja se odnosi na razlike između humorističke, naučne i umjetničke kreativnosti; ističući da suština kreativnosti leži u „sagledavanju situacije ili ideje... u dva samosvjesna, ali po prirodi nekompatibilna okvira značenja.“² Ukratko i najkraće, *bisocijacija* je, po Kestlerovom mišljenju, kreativni spoj dviju prethodno nepovezanih stvari.

Veoma je dobro poznato da kreativnost ne predstavlja samo Božji dar za pojedine ličnosti, što se u prošlosti dugo smatralo jednim njenim objašnjenjem, već sasvim uobičajenu osobinu pripadnika ljudskog roda pa je i jedno opsežno istraživanje napravljeno od strane Centra za razvoj studija iz oblasti kreativnosti smještenog u američkom gradu Bafalu još prije tridesetak godina nedvosmisleno ukazalo na to da najveći broj ljudi bez ikakvih problema može da izoštri svoje sposobnosti i da u velikoj mjeri razvije sopstveni kreativni potencijal.³

Otud je i pojam *kulturnih i kreativnih industrija* prirodna tekovina ovakvog načina shvatanja stvari. Kolet Henri, urednica uticajnog zbornika tekstova *Preduzetništvo u kreativnim industrijama* ističe da „kreativne industrije predstavljaju jedno od najvažnijih područja globalne ekonomije dvadeset i prvog vijeka“⁴ i ukazuje istovremeno na to da se još od devedesetih godina prošloga vijeka smatraju jednom od najbrže rastućih industrijskih grana i središnjom tačkom kad je riječ o ekonomskom razvoju u gotovo svim zemljama savremenog svijeta. Po njenom mišljenju „kreativne industrije često se nazivaju i ‘kreativnom ekonomijom’ i

¹ A. Koestler, *The Act of Creation*, Hutchinson & Co., London, 1964.

² Isto, 35.

³ S. Moriarty, N. Mitchell, W. Wells, *Advertising & IMC Principles & Practice*, Pearson Education, New Jersey, 2012, 248; u vezi s ovim v. i o fenomenu nazvanom *kreativna klasa* (H. Mikić, *Kreativno preduzetništvo – teorija i praksa*, Fondacija Grupa za kreativnu ekonomiju, Beograd, 2017, 33-43: i dr.).

⁴ C. Henry, *Entrepreneurship in the Creative Industries (An International Perspective)*, Edward Elgar Publishing, Northampton, 2007, 1.

predstavljaju skup isprepletenih industrijskih sektora koji se temelje na znanju i koji se fokusiraju na stvaranje i iskorišćavanje intelektualnog vlasništva“, što, između ostalog, uključuje i sljedeće sektore: „umjetnost i zanate; film pozorište i izvođačke umjetnosti; oglašavanje, arhitekturu i dizajn; izdavaštvo; medije koji emituju program, te snimanje muzičkih materijala“; uz napomenu da razvoj kompjuterske tehnologije i digitalnih medija, kao i čitav niz aktivnosti unutar sektora kulturne baštine snažno utiču na razvoj kreativnih industrija, što rezultira širim spektrom iskoristivosti u ekonomskom smislu i dovodi do potencijalnog preklapanja s kulturom uopšte, te „životnim stilom i neprofitnim sektorima, kad je riječ o stvaranju i u iskorišćavanju intelektualnog vlasništva“.⁵

Upravo jedan ovakav pogled na kulturne i kreativne industrije (KKI) poslužio je kao osnova za njihovu operativnu definiciju koju je ponudio UNESCO, odnosno kao osnova za sličnu definiciju kreativnih industrija koju nudi DCMS (Department of Culture, Media and Sport, United Kingdom). Ove dvije definicije predstavljaju i polaznu tačku za razvoj najvećeg broja metodologija KKI u svijetu. Isti je slučaj, naravno, i s konzistentnom metodologijom koju je u crnogorskom kontekstu razvio Institut za preduzetništvo i ekonomski razvoj iz Podgorice u inicijalnoj verziji dokumenta *Mapiranje kulturnih i kreativnih industrija u Crnoj Gori – procjena ekonomskog doprinosa kulturnih i kreativnih industrija* (Podgorica, 2019).

UNESCO kulturne i kreativne industrije definiše kao „sektor organizovanih aktivnosti čija je svrha proizvodnja ili reprodukcija, promocija, distribucija i(li) komercijalizacija roba, usluga ili aktivnosti kulturne, umjetničke prirode ili baštine“⁶. Prema britanskom modelu (DCMS) kreativne industrije predstavljaju se kao „industrije koje se zasnivaju na individualnoj kreativnosti, vještini i talentu i koje stvaranjem i korišćenjem intelektualnog vlasništva imaju potencijal za stvaranje bogatstva i zaposlenosti“⁷. Imajući u vidu da same definicije ne pružaju jasan uvid u sadržaj KKI, one se bliže određuju kroz definisanje sektora i djelatnosti.

Polazeći od *Programa razvoja kulture 2016-2020*, kao zvaničnog dokumenta Ministarstva kulture Crne Gore kojim su prepoznate oblasti kreativne industrije,⁸ te na osnovu detaljne analize spomenutih međunarodnih iskustava u mapiranju KKI i daljih konsultacija u struci, Institut za preduzetništvo i ekonomski razvoj

---

⁵ Isto; up. i: H. Mikić, *Kreativno preduzetništvo – teorija i praksa*, 9-14; i dr.

⁶ UNESCO – *Creative Industries* (<http://www.unesco.org/new/en/santiago/culture/creative-industries>; pristupljeno: 10. septembra 2018).

⁷ Citirano na osnovu: I. R. Bakarić, K. Bačić, Lj. Božić, *Mapiranje kreativnih i kulturnih industrija u Republici Hrvatskoj*, Ekonomski institut, Zagreb, 2015, 40.

⁸ *Program razvoja kulture 2016-2020*, Ministarstvo kulture Crne Gore, Cetinje, 2016, 22.

definiše 11 sektora i prepoznaje 40 djelatnosti koje pripadaju KKI, i koje su zasnovane na crnogorskom „Zakonu o klasifikaciji djelatnosti“ iz 2010 [riječ je o sljedećim sektorima: muzeji, biblioteke i baština; muzika, vizuelne i izvođačke umjetnosti; dizajn; film; fotografija; arhitektura; računarski programi i igre; elektronski mediji; izdavaštvo; oglašavanje i tržišne komunikacije (integrisane marketinške komunikacije); umjetnički i tradicionalni zanati].⁹

1. Opšte smjernice za razvoj KKI u Crnoj Gori

Prvo pitanje na koje je potrebno ukazati u ovom kontekstu tiče se upravo činjenice da ne postoji jedinstven pristup kulturnim i kreativnim industrijama i da one, kao što smo već sugerisali, ne predstavljaju jedinstven privredni sektor već kombinaciju pojedinih sektora ovoga tipa i kulturnih djelatnosti.

Štoviše, u *Studiji izvodljivosti o prikupljanju i analizi podataka u kulturnim i kreativnim sektorima EU* stoji da su „u posljednjih dvadesetak godina napravljeni značajni naponi na evropskom nivou da bi se unaprijedila statistika kulturnih i kreativnih sektora. Međutim, još uvijek ne postoji sistematski način za potpuno razumijevanje vrijednosti KKI i njihovog doprinosa ekonomiji“¹⁰. Treba imati u vidu i to da su kulturne i kreativne industrije najviše podložne promjenama, i da ih je veoma teško klasifikovati zbog toga što se međusobno prepliću s ostalim djelatnostima. U budućnosti može doći do radikanih promjena u strukturi KKI, imajući u vidu kretanja i neophodnost prilagođavanja ponude na tržištu potrebama potrošača.

S obzirom na to da KKI nijesu prepoznate kao jedinstven sektor, ne postoji ni jedinstven institucionalni i strateški okvir koji reguliše ovu oblast, već su nadležnosti u pogledu uređenja i razvoja podijeljene u zavisnosti od toga čemu određene djelatnosti pripadaju. **Sve što je prethodno navedeno ukazuje na neophodnost intersektorske saradnje u ovoj oblasti.**¹¹

⁹ „Zakon o Klasifikaciji djelatnosti“, *Službeni list Crne Gore*, br. 18/11, 2010. Više o svemu ovome v. u: *Mapiranje kulturnih i kreativnih industrija u Crnoj Gori – procjena ekonomskog doprinosa kulturnih i kreativnih industrija*, Institut za preduzetništvo i ekonomski razvoj, Podgorica, 2019.

¹⁰ *Feasibility study on data collection and analysis in the cultural and creative sectors in the EU*, KEA, European Commission, Brussels, 2015, 4.

¹¹ V.: *Mapiranje kulturnih i kreativnih industrija u Crnoj Gori – procjena ekonomskog doprinosa kulturnih i kreativnih industrija*, Institut za preduzetništvo i ekonomski razvoj, Podgorica, 2019, 1-3.

Opšte smjernice za razvoj KKI u Crnoj Gori ne razlikuju se značajnije od onih koje su već uočene u zemljama iz našeg neposrednog okruženja.¹²

Proces razvoja KKI najuže je povezan s procesom tzv. brendiranja države (state branding), što podrazumijeva i adekvatno korišćenje rezultata postignutih u okviru KKI u procesu promocije crnogorske države i društva i uticaj na stvaranje imidža Crne Gore kao zemlje kreativnih pojedinaca i snažnog kolektiva s bogatim kulturnim nasljeđem i tradicijom.

Obrazovne politike treba da budu usaglašene s potrebama tržišta, naročito kad je riječ o sektorima KKI. Interdisciplinarna priroda KKI traži i odgovarajuća rješenja, odn. utiče na podsticanje promjena u sistemu obrazovanja s ciljem da se odgovori sve kompleksnijim potrebama koje se tiču ove oblasti.

I, možda najvažnije od svega, **integracija sektora KKI u sve aktivnosti društva jedan je od „ključnih alata promjene“¹³**, u smislu ostvarivanja neuporedivo boljih rezultata u svim sferama opšteg društvenog razvoja. Riječ je, svakako, o umrežavanju na bazi pozitivnih iskustava, a ne samo na osnovu uspostavljene podjele po klasterima, što odmah povlači i značajnije posvećivanja pažnje nalazima urađenim na osnovu različitih simbioza *kvantitativnih i kvalitativnih istraživanja*.

U ovome smislu od posebne koristi mogu biti upravo *kvalitativna istraživanja (fokus grupe i, naročito, dubinski intervjui)* zbog neporednog transfera ličnih iskustava pojedinaca direktno uključenih u rad u oblasti KKI. Ovakav tip prikupljanja podataka nezamjenljiv je u slučajevima kad pokušavamo detektovati specifične probleme (one koji se tiču upravo naše sredine i koji se često ne mogu uvijek jednostavno prepoznati na osnovu tuđih iskustava, prethodno zabilježenih u literaturi), te i kad tragamo za njihovim rješenjima.

---

¹² V.: *Strateške smjernice za razvoj Kreativne i kulturne industrije, Hrvatski klaster konkurentnosti kreativne i kulturne industrije 2013-2020* (http://www.hkikki.eu/dokumenti/strateske_smjernice.pdf; pristupljeno: 16. januara 2019); S. Jovičić, H. Mikić, *Kreativne industrije u Srbiji, Preporuke za razvoj kreativnih industrija u Srbiji*, 2006: British Council Serbia and Montenegro, Beograd, 2006, 87-92; i dr.

¹³ *Strateške smjernice za razvoj Kreativne i kulturne industrije, Hrvatski klaster konkurentnosti kreativne i kulturne industrije 2013-2020*, 2.

2. Strukturni pogled na smjernice za razvoj KKI u Crnoj Gori

U saglasnosti sa zaključcima sprovedenog istraživanja i mapiranja kreativnih i kulturnih industrija u Crnoj Gori¹⁴ neophodno je dodatno usmjeriti strateški okvir djelovanja tako što će smjernice budućeg razvoja kreativnog sektora biti i strukturno orjentisane strategijama zasnovanim na utvrđenim činjenicama (*evidence based policies*) i definisane u skladu s kontekstom i relevantnim okruženjem (*tailor made policies and recommendations*). Da bismo to postigli, smjernice za razvoj kreativnog sektora, kao integralni dio javnih politika u kulturi

kojim se ostvaruju promjene u skladu sa postavljenim ciljevima, neophodno je usmjeriti ka najmanje četiri prioriteta područja djelovanja u kulturnoj politici Crne Gore koja se mogu sagledati unutar **ekonomskih, idejno-vrijednosnih, organizacionih i pravno-administrativnih područja, instrumenata i pravaca razvoja**. Ovako definisana prioriteta područja djelovanja predstavljaju čest i relevantan okvir za određivanje opštih ciljeva i orijentaciono-strateških pravaca djelovanja unutar javnih politika u kulturi. Shodno tome, važno je, takođe, istaći i to da se ova prioriteta područja razvoja neposredno odnose na sve relevantne nivoe odlučivanja u kulturnoj politici (lokalni, nacionalni, regionalni i međunarodni nivo) kao i na sve pojedinačne sektorske politike i komplementarne djelatnosti u kulturi.

Prioritetna područja i pravci razvoja KKI i povezanih djelatnosti u Crnoj Gori			
Prioritetno područje I	Prioritetno područje II	Prioritetno područje III	Prioritetno područje IV
	Idejno-vrijednosni instrumenti razvoja KKI	Pravno-administrativni instrumenti razvoja KKI	Organizacioni instrumenti razvoja KKI
Ukupan ekonomski rast i doprinos sektora i osnaživanje tržišta rada i radne snage.	Promocija imidža Crne Gore kao kreativne destinacije i poželjnog ambijenta za stvaraoce iz svih oblasti kreativne i kulturne produkcije.	Integralna zaštita autorskog prava i dalji razvoj i unapređivanje regulatornog okvira sektorskih politika u kulturi kroz unapređenje pravno-administrativnog okvira za razvoj KKI.	Podsticaj razvoja institucionalnog i programskog okvira za izgradnju cjelishodnih lanaca vrijednosti i produkcije i strukturalnu podršku kreativnom preduzetništvu.

¹⁴ Mapiranje kulturnih i kreativnih industrija u Crnoj Gori – procjena ekonomskog doprinosa kulturnih i kreativnih industrija, 47-48.

2.1. Ciljevi i svrha ekonomskih instrumenata razvoja KKI

Kao jedan od najznačajnijih argumenata kojim se mnogobrojne kulturne administracije širom svijeta rukovode u razvoju kreativnih industrija jesu makroekonomski pokazatelji koji ubjedljivo govore da ulaganje u kreativne kulturne djelatnosti obezbjeđuje multiplikujuće efekte po razvoj svih segmenata društva. Ti makroekonomski pokazatelji najočigledniji postaju unutar ukupnog rasta sektora i njegovog doprinosa vrijednosti BDV kroz ubiranje poreskog prihoda od KKI i povezanih djelatnosti, na jednoj, i ukupnog rasta zapošljivosti profilisane radne snage, na drugoj strani. Ova dva snažna argumenta u relaciji sa svim ostalim podsticajnim ekonomskim mjerama i instrumentima čine osnovu svih javnih politika u kulturi od koje se mogu očekivati direktni benefiti ne samo po razvoj kulturnog sektora, već i ostalih grana privrede i društvene zajednice u cjelini.

U tom smislu prioritetno područje Ukupan ekonomski rast i doprinos sektora i osnaživanje tržišta rada i radne snage podrazumijeva sledeći okvir smjernica za ostvarivanje cilja:

- razvoj poreskih olakšica za deficitarne umjetničke prakse, kulturne djelatnosti i zanimanja, izuzimanje od poreza na prihod, poreza na imovinu, poreza na prodaju ili promet usluga i proizvoda KKI;
- razvoj novih finansijskih modela podrške i subvencija kroz inoviranje konkursnih i grant making politika;
- pospješivanje ukupnog rasta zapošljivosti unutar kreativnog sektora putem podsticajnih obrazovnih politika i stipendija što obuhvata i umjetničke i neumjetničke djelatnosti;
- sufinansiranje programa i proizvoda kreativnih industrija putem mikro-kredita;
- dodatno prilagođavanje i unapređivanje pristupa finansiranju kroz uklanjanje potencijalnih administrativnih barijera i olakšavanje procedura za pokretanje kreativnih biznisa;
- razvoj i unapređenje statističkih i kvantitativnih metoda prilikom istraživanja doprinosa i rasta KKI i povezanih djelatnosti;
- direktnija podrška projektima inovacija i izgradnje inovativnih ekosistema u

kulturnim djelatnostima;

- definisanje direktnije podrške za razvoj inovativnih projekata kulturnog turizma;
- unapređivanje mehanizama za rast ukupnog bilansa izvoza i smanjenja uvoza KKI i povezanih djelatnosti.

2.2. Ciljevi i svrha idejno-vrijednosnih instrumenata razvoja KKI

Kako se kultura u Crnoj Gori, pored svoje izažene i snažne identitetke paradigme, najčešće percipira iz ugla njenog simboličkog i značenjskog okvira, tako je, na drugoj strani, u razvojnim politikama KKI neophodno apostrofirati i insistirati na njenom značaju iz ugla nosioca vrijednosnog okvira. Samo u takvom ambijentu njenja često netržišna i nerijetko neekonomska definicija neće rezultirati shvatanjem po kojem ona u investicionom smislu predstavlja trošak, već konkretan doprinos, odnosno konkretan i evidentan prihod. To dalje znači da promjena njene ukupne pradiigme treba da bude orjentisana izgradnjom i promocijom pozitivnog imidža kako bi se na taj način uticalo na cjelishodan sistem vrijednosti koji treba da predstavlja poželjan ambijent za stavraoce u svim oblastima razvoja KKI.

S tim u vezi prioritarno područje Promocija imidža Crne Gore kao kreativne destinacije i poželjnog ambijenta za stvaraoce iz svih oblasti kreativne i kulturne produkcije podrazumijeva sljedeći okvir smjernica za ostvarivanje cilja:

- uspostavljanje adekvatnog sistema nagrada i vrednovanja stvaralaštva u svim značajnijim oblastima KKI;
- kreiranje i razvoj programa edukacije, treninga i obuka za razvoj profesionalnih kvalifikacija kako bi se dopunile trenutne i buduće potrebe sektora za specijalizovanim znanjima, kompetencijama i vještinama;
- podsticanje programa kontinuirane poslovne saradnje biznis i korporativnog sektora s umjetničkom zajednicom, akterima i svim subjektima kulturne produkcije;
- davanje strukturalnog podsticaja periodičnim evaluacijama i procjeni postignutih rezultata kroz istraživanja i razvoj statistike u kulturnim djelatnostima kako bi se obezbijedila održivost i kontinuitet javnih politika u

ovoj oblasti kulture;

- podsticanje i afirmacija kreativnog preduzetništva u svim oblastima KKI;
- internacionalizacija djelovanja i promocija domaćeg stvaralaštva.

2.3. Ciljevi i svrha pravno-administrativnih instrumenata razvoja KKI

Pravno regulisanje oblasti kulture po smjeru djelovanja može da ide u dva pravca. Naime, na jednoj strani, pravna regulacija može da se odvija u smjeru stimulisanja i afirmacije kulturnih prava i kulturne produkcije, dok se, u drugom slučaju, ista ta prava mogu ograničiti mjerama cenzurisanja i suzbijanja negativnih pojava i efekata koje često nastaju unutar sektora. U takvom kontekstu država će najčešće zauzimati poziciju mjerodavnog autoriteta, regulatora i zaštitnika opštih kulturnih prava i javnog interesa u kulturi. Po riječima Rut Tausi: „Vlade koriste propise kao sredstvo za provođenje mjera, bilo da bi spriječile neke neželjene ishode, bilo da podstaknu pozitivne“. Na ovaj način postaje jasno da generalno unaprijeđivanje propisa, zakona i uredbi, i to posebno onih koji se tiču razvoja sektorskih politika u kulturi, treba da rezultira podsticajnim i oprimalnim ambijentom za djelovanje svih subjekata i aktera u proizvodnom lancu KKI.

U tom pogledu prioritarno područje **Integralna zaštita autorskog prava i dalji razvoj i unapređivanje regulatornog okvira sektorskih politika u kulturi kroz unapređenje pravno-administrativnog okvira za razvoj KKI** podrazumijeva sljedeći okvir smjernica za ostvarivanje cilja:

- unapređenje krovnog regulatornog okvira zaštite i promocije autorskih prava;
- podsticanje intersektorske saradnje između javnih, privatnih i civilnih aktera u kulturi uz pravno regulisanje međusobnih prava i obaveza;
- definisanje mape administrativne i pravne nadležnosti u sprovođenju politika razvoja KKI s nacionalnog prema ostalim nivoima odlučivanja (lokalni, regionalni i međunarodni);
- podsticanje kontinuirane međuresorne saradnje unutar javnih politika obrazovanja, turizama i kulture što osigurava održivo upravljanje tržištem rada, te odgovara potrebama za novim kvalifikacijama i razvojem kompetencija;

- unaprijediti zakonodovstvo u dijelu ekološki odgovornog poslovanja subjekata i aktera KKI;
- unaprijediti opšte mjere zaštite samostalnih umjetnika;
- izraditi nedostajuća zakonska rješenja kojima se štite domaće kulturno tržište, usluge i proizvodi KKI u cjelini;
- unaprijediti modele poslovanja kroz poboljšanje administrativnih procedura i drugih vidova pravne zaštite korisnika usluga i proizvoda KKI;
- unaprijediti mjere suzbijanja nelojalne konkurencije antimonopolskim zakonima kojima se uređuju tržišta pojedinih oblasti kreativnih industrija u smislu garantovanja slobodne konkurencije, proizvodnje i distribucije;
- izraditi nova i nadograditi postojeća pravna rješenja za smanjenje opozivanja deficitarnih kulturnih djelatnosti, usluga i proizvoda;
- uspostaviti efikasnije modele naplate autorskog prava u odnosu na komparativna pravna iskustava;
- unaprijediti primjenu obligacionog prava kojim se posebno regulišu odnosi koji nastaju kao proizvod ugovora između proizvođača, distributera i kupaca kreativnih sadržaja i proizvoda;
- izraditi posebne zakonske i podzakonske akte kojima se regulišu kulturno tržište i podstiče promet kulturnih proizvoda i usluga, emancipacijom pozitivnih pravnih normi, kao što su: zakon o slobodnoj trgovini (uvoz-izvoz), zakon o preduzetništvu, zakon o sponzorstvu, zakon o donacijama itd.

2.4. Ciljevi i svrha organizacionih instrumenata razvoja KKI

Unapređivanje i izgradnja „tvrdih“ infrastruktura u kulturi služi kao osnova za uspostavljanje svih ostalih instrumenata i pretpostavki za cjelishodno i efikasno djelovanje kulturnog sektora. Izgradnja ovih fizičkih infrastruktura najčešće predstavlja krunski preduslov kojeg možemo definisati niz drugih organizacionih instrumenata koji se prevashodno tiču programiranja kulturnih sadržaja ali i svih ostalih komplementarnih lanaca vrijednosti kulturne produkcije. U tom smislu, organizacioni instrumenti razvoja prevashodno treba da budu usmjereni na saradnju svih zainteresovanih strana i aktera, ali i da na fizički način omoguće

integraciju i kolaboraciju svih aktera unutar kreativnog sektora. Kako pripadnici kreativne klase i kognitarijata predstavljaju najznačajnije društvene grupe koje čine pogonsko gorivo kreativnog preduzetništva, tako stvaranje povoljnog ambijenta za njihovu tržišnu emancipaciju i rekogniciju treba da bude prostor u kojem se takve „meke“ društvene infrastrukture i kreativni miljei osjećaju sigurno, prihvaćeno i komotno u Crnoj Gori.

U tom smislu prioritarno područje Podsticaj razvoja institucionalnog i programskog okvira za izgradnju cjelishodnih lanaca vrijednosti i produkcije i strukturalnu podršku kreativnom preduzetništvu podrazumijeva sledeći okvir smjernica za ostvarivanje cilja:

- izgradnja novih i jačanje postojećih institucionalnih i infrastrukturnih kapaciteta za podršku, razvoj i promociju KKI i povezanih djelatnosti;
- podrška obrazovanju i usavršavanju preduzetničkih vještina;
- rezidencijalni i specijalizovani programi obuke i osposobljavanja radne snage za rad u KKI;
- obezbjeđivanje većeg podsticaja za razvoj i programiranje lokalnih kulturnih inicijativa;
- omogućavanje većeg stepena klusterskog i esnafskog povezivanja;
- podsticanje uspostavljanja inovacionih ekosistema, tehnoloških inovacija i product based poduzetništva u KKI i povezanim djelatnostima;
- kreiranje novih i nadogrđnja postojećih lanaca vrijednosti i proizvodnje unutar pojedinačnih sektora;
- povezivanje proizvodnih lanaca unutar kreativnog sektora sa ostalim industrijskim i privrednim djelatnostima:
  - kreiranje programa medijacije i prekvalifikacije postojećih ljudskih resursa s ciljem suzbijanja prekarnih efekata obrazovanja, čime će se moći obezbijediti koninuirani rast registrovanih poslovnih subjekata i preduzetnika unutar kreativnog sektora.

3. Neke specifične smjernice za razvoj KKI u Crnoj Gori nastale kao rezultat terenskih istraživanja

Tokom sprovođenja kvalitativnih istraživanja putem dubinskih intervjuva urađenih na osnovu polustrukturiranih upitnika i sprovedenih na terenu u maju i junu 2019. godine u okviru prikupljanja materijala koji se tiču mapiranja i razvoja KKI u Crnoj Gori i izrade ovih smjernica (16 studija slučaja), kao i tokom popunjavanja strukturiranih upitnika, u istom periodu, u okviru *kvantitativnog istraživanja* (105 ispitanika) – zabilježeno je više problema s kojima su se, u okviru različitih djelatnosti i u različitim krajevima naše zemlje, susretali preduzetnici u kreativnim industrijama.¹⁵

Osim potenciranja otvorenih pitanja na osnovu kojih su, između ostalog, strukturirana i područja, instrumenti i pravci razvoja navedeni u prethodnom poglavlju, ukazano je i na neke manje očekivane i specifičnije stvari koje nas dodatno podstiču da tragamo za funkcionalnim rješenjima koja bi mogla dovesti do poboljšanja ukupnog stanja u sektorima KKI.

Evo jednog karakterističnog primjera povezanog sa situacijom izloženom u potpoglavljima 2.3. i 2.4. ovoga teksta:

Naime, nekoliko sagovornika ukazalo je (donekle i samokritički) na nedovoljnu međusobnu umreženost ljudi koji se bave kreativnim industrijama i na pojavu jednostranog shvatanja pojma konkurencije.

Naravno da je zdrava konkurencija neophodan uslov za razvoj svakog tržišta, ali u društvenom sektoru koji teži napretku treba odvajati pojmove *konkurencije* i *kolegijalnosti*. U osjetljivim i krhkim područjima ljudske djelatnosti, kakva kreativne industrije nesumnjivo još uvijek jesu, kolegijalnost mora biti podjednako važna kao i konkurencija. Međusobna podrška i buđenje svijesti o tome kako se zajedničkim nastupom mogu postići bolji rezultati nego izolovanim individualnim akcijama potencijalno je izuzetno važno polje budućeg boljeg razvoja. Ima situacija u kojima je strah od toga „da mi neko ne ukrade ideju“ možda manji problem od straha da do stvarnog uspjeha teško možemo stići bez međusobne razmjene i unapređivanja primarnih zamisli.

Pitanje zaštite i poštovanja autorskih i srodnih prava jeste jedan od najvećih problema u ovoj djelatnosti ne samo kod nas već i svuda u svijetu, na što je

¹⁵ Detaljnija analiza sprovedenog *kvantitativnog* terenskog istraživanja data je u dokumentu *Izveštaj o potrebnim obukama za unapređenje poslovnih vještina preduzetnika u sektoru kulturnih i kreativnih industrija*, Institut za preduzetništvo i ekonomski razvoj, Podgorica, 2019.

prethodno već jasno ukazano i ovom tekstu. Ipak, i naročito u malim sredinama poput naše, saradnja individualaca i organizacija i međusobni transfer znanja i iskustava preduzetnika u različitim oblastima koje obuhvataju kreativne industrije čini se još značajnijim izazovom. Upravo zato bi sistem održavanja dobro organizovanog niza manjih i tematizovanih (i dobro pripremljenih) susreta ljudi koji se bave raznorodnim aktivnostima u ovome sektoru i organizacija radionica na temu: umrežavanje i prednosti razmjene iskustava i pokušaja ostvarivanja zajedničkih projekata KKI u okviru svojevrsnog timskog rada; kao i organizacije zajedničkog nastupa, kako prema državnim institucijama koje treba da daju podršku razvoju KKI, tako i na tržištu (domaćem i međunarodnom) – moglo biti od velike pomoći u iznalaženju potpuno novih ideja i razvojnih strategija baziranih na međusobnoj podršci i saradnji koje bi, na srednje i duge staze, mogle donijeti dobro svima.

Upravo ovakve vrste analiza jasno ukazuju na to da su dosadašnja istraživanja nedvosmisleno pokazala kako je potrebno nastaviti s radom na rješenjima koja će na adekvatan način odgovoriti na specifične potrebe koje imaju, kako pojedinačni djelatnici u ovoj oblasti, tako i sektor KKI u crnogorskoj sredini uopšte; ali i na to da je neophodno nastaviti traganje za specifičnim otvorenim pitanjima do kojih se gotovo isključivo može doći daljim intenziviranjem rada na terenu.

4. Smjernice za razvoj KKI u Crnoj Gori koje se tiču procjene ekonomskih efekata

Procjenom ekonomskih efekata kulturnih i kreativnih industrija u Crnoj Gori došlo se do podatka koji navode na zaključak da su KKI u Crnoj Gori značajno ispod svog potencijala.

Rezultati istraživanja su pokazali da se doprinos KKI ogleda u sljedećim parametrima:

- 58,4 miliona eura ili 1,5% bruto dodate vrijednosti (BDV) u odnosu na BDV Crne Gore (2018. god);
- 2031 poslovnih subjekata ili 3,5% registrovanih poslovnih subjekata (pravna lica i preduzetnici) u odnosu na ukupan broj poslovnih subjekata Crne Gore (2018. god.) ;

- 10,2 hiljade ili 4,4% zaposlenih koji se bave kulturnim i kreativnim zanimanjima na nivou Crne Gore (2017. god.);
- 7252 ili 3,6% od ukupnog broja zaposlenih u poslovnim subjektima na nivou Crne Gore (2018. god.);
- 144,0 miliona eura ili 1,4% ukupnih prihoda poslovnih subjekata na nivou Crne Gore (2018. god.);
- 23,8 miliona eura ili 2,2% ukupnog izvoza usluga (2018. god.);
- 35,2 miliona eura ili 2,3% ukupnih izdataka domaćinstava na kulturu i povezane djelatnosti (2017. god.).

Osnovni ekonomski parametri KKI

	2014	2015	2016	2017	2018
BDV KKI	38.239.222	48.494.291	48.932.698	53.590.085	58.447.749
Učešće BDV KKI u BDV CG (%)	1,4%	1,6%	1,5%	1,5%	1,5%
Broj poslovnih subjekata KKI	1702	1720	1766	1864	2031
% učešće KKI	3,6	3,4	3,4	3,5	3,5
Zaposleni u KKI	5636	5743	5839	6192	7252
% učešće zaposlenih u KKI	3,2%	3,2%	3,2%	3,2%	3,6%
Prihodi KKI	119.897.627	138.331.818	134.937.780	127.178.898	144.033.167
% prihoda KKI	1,7%	1,9%	1,7%	1,4%	1,4%
Priliv usluge kulture i kreativne industrije	13.865.990	15.657.607	19.624.751	22.870.384	33.872.789
Odliv usluge kulture i kreativne industrije	63.302.955	61.458.831	68.403.775	74.572.080	77.846.256
Izdaci domaćinstava za kulturu	29.953.380	34.338.840	-	35.183.856	-
Učešće izdataka za kulturu u ličnoj potrošnji	2,2%	2,5%	-	2,3%	-
Izdvajanja za kulturu	11.991.014	25.286.135	25.527.476	27.161.241	29.196.757
Učešće izdvajanja za kulturu u izdacima budžeta (%)	0,8%	1,6%	1,5%	1,5%	1,5%

Prilikom procesa mapiranja i procjene osnovnih indikatora, određene okolnosti su uticale na preciznost podataka prije svega zbog registracije djelatnosti privrednih subjekata. Uvidom u Centralni registar privrednih subjekata primijećena su preduzeća registrovana sa osnovnom djelatnosti koja im zapravo nije primarna već su aktivna u nekoj drugoj djelatnosti. Takođe, jedan od ograničavajućih faktora predstavlja i činjenica da dio privrednih subjekata nije izmijenio registracione podatke u pogledu djelatnosti prilikom promjene zvanične KD 1998 u KD 2010. Ograničenje prilikom procjene predstavljaju i preduzeća koja obavljaju više različitih djelatnosti, ali su registrovani pod jednom što svakako utiče na procjenu doprinosa pojedinih sektora. Ova ograničenja mogu se prevazići povremenim sprovođenjem specijalizovanih, metodološki dobro osmišljenih istraživanja na uzorku, gdje se ekstrapolacijom dobijenih rezultata mogli okarakterisati sektori pojedinačno, ali i KKI u cjelini.

Iskustva u procesu mapiranja ukazuju na određene institucionalne nedostatke u pogledu dostupnosti i preciznosti podataka, koje treba prevazići jačanjem kapaciteta prije svega JU Zanatske komore, kao i unapređenjem statistike na nižim nivoima kad je u pitanju Uprava za statistiku Crne Gore. Istraživanjem se došlo do saznanja da postoji veliki broj lica koja se bave djelatnostima u okviru sektora KKI, ali koja zvanično nijesu registrovana, posebno u oblasti umjetničkih i tradicionalnih zanata. Ovi vidovi djelatnosti za određeni dio lica predstavljaju dodatni posao.

Podaci o učešću KKI u izdacima budžeta lokalne samouprave nijesu dostupni jer nije uspostavljeno izvještavanje po funkcionalnoj klasifikaciji. Ovo, svakako, treba što hitnije unaprijediti; a prema informacijama iz Direktorata za lokalnu samoupravu u Ministarstvu finansija, planira se da će podaci po funkcionalnoj klasifikaciji za lokalnu samoupravu biti dostupni od 2020. godine.

Literatura:

- Bakarić I. R., Bačić K., Božić Lj., *Mapiranje kreativnih i kulturnih industrija u Republici Hrvatskoj*, Ekonomski institut, Zagreb, 2015.
- *Feasibility study on data collection and analysis in the cultural and creative sectors in the EU*, KEA, European Commission, Brussels, 2015.
- Henry C., *Entrepreneurship in the Creative Industries (An International Perspective)*, Edward Elgar Publishing, Northampton, 2007.
- *Izveštaj o potrebnim obukama za unapređenje poslovnih vještina preduzetnika u sektoru kulturnih i kreativnih industrija*, Institut za preduzetništvo i ekonomski razvoj, Podgorica, 2019.
- Jovičić S., Mikić H., *Kreativne industrije u Srbiji, Preporuke za razvoj kreativnih industrija u Srbiji*, 2006: British Council Serbia and Montenegro, Beograd, 2006.
- Koestler A., *The Act of Creation*, Hutchinson & Co., London, 1964.
- *Mapiranje kulturnih i kreativnih industrija u Crnoj Gori – procjena ekonomskog doprinosa kulturnih i kreativnih industrija*, Institut za preduzetništvo i ekonomski razvoj, Podgorica, 2019.
- Mikić H., *Kreativno preduzetništvo – teorija i praksa*, Fondacija Grupa za kreativnu ekonomiju, Beograd, 2017.
- Moriarty S., Mitchell N., Wells W., *Advertising & IMC Principles & Practice*, Pearson Education, New Jersey, 2012.
- *Program razvoja kulture 2016-2020*, Ministarstvo kulture Crne Gore, Cetinje, 2016.
- *Strateške smjernice za razvoj Kreativne i kulturne industrije, Hrvatski klaster konkurentnosti kreativne i kulturne industrije 2013-2020* (http://www.hkkkki.eu/dokumenti/strateske_smjernice.pdf; pristupljeno: 16. januara 2019).
- *UNESCO – Creative Industries* (<http://www.unesco.org/new/en/santiago/culture/creative-industries>; pristupljeno: 10. septembra 2018).
- „Zakon o Klasifikaciji djelatnosti“, *Službeni list Crne Gore*, br. 18/11, 2010.

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

With the support of

Diversity of
Cultural Expressions

Objavljeno zahvaljujući podršci UNESCO
Međunarodnog fonda za kulturnu raznolikost kroz projekat
"Mapiranje i razvoj kulturnih i kreativnih industrija u Crnoj Gori".

Stavovi iznijeti u ovoj publikaciji su stavovi autora
i ne moraju obavezno da odražavaju stavove
UNESCO Međunarodnog fonda za kulturnu raznolikost.

